

X P O N I K A

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

Ἡ κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος ἔτους κρατήσασα αἰσιοδοξία, διαφαινομένη καὶ εἰς τὸ πέρυσι δημοσιευθὲν Χρονικὸν τῆς ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολ. κινήσεως, ἀπεδείχθη ἀτυχῶς ὑπερβολικὴ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ τότε ἐλπιζόμενα, μάλιστα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν διάθεσιν κονδυλίων τῆς βοηθείας τοῦ Σχεδίου Μάρσαλ, δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, καὶ τὰ νῦν ἀναγγελλόμενα, κατόπιν τῆς διαψεύσεως τῶν περυσίων ἐλπίδων, δὲν γεννοῦν ἀνάλογον τῆς τότε αἰσιοδοξίας. Οὕτω δὲν ἤρχισαν εἰσέτι αἱ ἐργασίαι τῆς ριζικῆς ἐπισκευῆς, ἀποπερατώσεως καὶ συμπληρώσεως διὰ μιᾶς ἀκόμῃ πτέρυγος τοῦ μουσειακοῦ κτηρίου. Τὰ προκαταρκτικὰ σχέδια ἐγένοντο καὶ ὑπεγράφη ἡ σύμβασις τῆς διαθέσεως ἐνὸς δισεκατομμυρίου διακοσίων ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἄδηλον ὅμως παραμένει πότε θὰ γίνῃ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν. Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ ἔκρυθμος πολιτικὴ κατάστασις θὰ ἐπηρεάσῃ τὴν διάθεσιν τῶν σχετικῶν κονδυλίων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους τὰ διατεθέντα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ποσὰ ὑπῆρξαν λίαν περιορισμένα καὶ ἀνεπαρκῆ, διὰ τὴν ἐπανεκθέσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ Μουσείου. Εὐτυχῶς ἦλθον ἄρωγοί ἡ Γενικὴ Διοίκησις Κρήτης διὰ τοπικῶν πόρων, ἡ ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ VI Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἀμπελίου καὶ Οἴνου, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐπίσκεψις αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου ὑπὸ τῶν μελῶν του, καὶ—διὰ μικροῦ ποσοῦ—τὸ Ἐμπορικὸν καὶ Βιομηχανικὸν Ἐπιμελητήριον Ἡρακλείου. Κατωρθώθη οὕτω νὰ προωθηθῇ σημαντικῶς ἡ ἀποσυσκευασία καὶ ἐπανεκθέσις τῶν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου, μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὑέλωμάτων εἰς τὰ παράθυρα τοῦ κτηρίου καὶ εἰς τὰς προθήκας. Δοθέντος ὅτι νέαι προθήκαι δὲν παρηγγέλθησαν, ὥς ἠλπίζετο, εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ ὑπάρχουσαι ἐπισκευασθεῖσαι. Λόγω τῆς πάντοτε ἀναμενόμενης ριζικῆς ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου ἠκολουθήθη πρόγραμμα προσωρινῆς ἐκθέσεως ἐντὸς ἀπομονωθέντος τμήματος ἐπτὰ αἰθουσῶν. Ἐντὸς τοῦ τμήματος τούτου ἐτερματίσθη ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία καὶ ἐπροχώρησεν ἡ ἐκθεσις μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ἤδη τέσσαρες αἰθουσαι νὰ εἶναι προσεῖται εἰς τοὺς ἐπισκέπτας, καίτοι συνεχίζονται πάντοτε ἐντὸς αὐτῶν αἱ ἐργασίαι βελτιώσεως τῆς ἐκθέσεως. Ἐλήφθη φροντίς νὰ καταστοῦν προσεῖται αἱ πλείσται τῶν σημαντικῶν μινωικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν ἀρχαιοτήτων καὶ νὰ βοηθηθοῦν οἱ ἐργαζόμενοι περὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν εὐρημάτων ἐπιστήμονες. Ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις δὲν ἦτο δυνατόν, ὥς ἦτο ἐπόμενον, νὰ ἐπιδιωχθῇ τουριστικῶς ἱκανοποιητικὴ ἐκθεσις τῶν ἀντικειμένων. Ἡ ἀποσυσκευασία ἐπροχώρησεν ἱκανοποιητικῶς. Τὰ $\frac{3}{4}$ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Μουσείου ἀπεσυσκευάσθησαν καὶ ἀπετέθησαν ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν ἢ ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν. Ἀπομένει νὰ ἀποσυσκευασθοῦν τινὰ κιβώτια τῶν γεωμετρικῶν καὶ ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Διεπιστώθη οὕτω ἡ κατάστασις τῶν ἀρχαιοτήτων κατόπιν τοῦ ἐπὶ δεκαετίαν ἐγκλεισμοῦ τῶν ἐντὸς τῶν καταφυγίων τοῦ Μουσείου. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀντικειμένων ἐξήχθη ἄθικτον. Ζημίαι ὑπῆρχον εἰς τινὰ χαλκὰ ἀντικείμενα, ὅχι ὅμως ἀνεπανόρθωτοι, πολλὰ δὲ τούτων ἤδη ἐπνηρωθώθησαν διὰ τῆς ἐντατικῆς καὶ ἐπιμελημένης ἐργασίας τοῦ ἀρχιτεχνίτου Ζαχαρίας Κανάκη. Τὰ ἀποκολληθέντα ἀρ-

χαῖτα εὐτυχῶς δὲν εἶναι πολλά, λόγῳ τοῦ ἐπιμελοῦς τῆς συσκευασίας. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ὅμως πίθων καὶ σαρκοφάγων χρήζει ὁλοκληρωτικῆς ἀνασυνθέσεως λόγῳ τῆς συντριβῆς των ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ Μουσείου. Τὰ ἐξ εὐαίσθητου ὕλης ἀντικείμενα, φαγεντιανῆς καὶ ἐλεφαντοστοῦ, διὰ τὰ ὁποῖα ὑπῆρχε φόβος φθορᾶς ἐξ ὑγρασίας ἢ τῶν μυῶν, οὐδὲν σχεδὸν ἔπαθον. Λυπηρὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑγρασίας ἐπὶ τινων, ὀλίγων εὐτυχῶς, τοιχογραφιῶν. Τοῦ «Πρίγκηπος τῶν Κρίνων» ὁ ξύλινος σκελετὸς ἐσάπη καὶ ὥς ἐκ τοῦτου ἡ τοιχογραφία ἐθραύσθη εἰς τεμάχια. Εὐτυχῶς κατωρθώθη ἱκανοποιητικὴ ἀνασυγκρότησις, οὕτως ὥστε νὰ μὴ εἶναι αἰσθητὴ ἡ ζημία. Αἰσθηταὶ ὅμως εἶναι αἱ φθοραὶ εἰς δύο σημαντικὰς τοιχογραφίας, τὴν τῶν Ταυροκαθαφίων καὶ τὴν τοῦ Κυανοῦ Πιθήκου. Ἡ φθορὰ ἐπῆλθε δι' ἀπολείψεως τῆς ἐπιφανείας καὶ ἀποπτώσεως τοῦ λεπτοῦ στρώματος τοῦ βερνικίου, τὸ ὁποῖον πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἐπιχρισθῇ πρὸς προφύλαξιν τῶν τοιχογραφιῶν. Ἐλπίζεται πάντως ὅτι δι' ἐπιμελημένης ἐργασίας θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τοῦτων πρὸς ἐπανεκθέσιν.

Αἱ ἐργασίαι ἐπανεκθέσεως ἐπροχώρησαν ἐκ παραλλήλου ἱκανοποιητικῶς, ὥστε οἱ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπισκεφθέντες τὴν νῆσόν μας πολυάριθμοι περιηγηταὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπισκεφθῶν τέσσαρας ἐκ τῶν αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου, καίτοι οὐχὶ πλήρως τακτοποιημένας. Εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν ἐξετέθησαν αἱ τοιχογραφίαι καὶ οἱ πίθοι μετὰ τῶν σαρκοφάγων, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ἡ περίφημος γραπτὴ ἐξ Ἀγίας Τριάδος. Εἰς δύο ἄλλας αἰθούσας ἐξετέθησαν ἀρχαιότητες τοῦ νεολιθικοῦ, προανακτορικοῦ καὶ παλαιοανακτορικοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐκ τοῦ νεοανακτορικοῦ τὰ ἀντικείμενα τῶν ἀνακτορικῶν κέντρων καὶ ἐπαύλεων, ὥς καὶ τῶν νεκροπόλεων τῆς αὐτῆς περιόδου. Τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα, οἱ σφραγιδόλιθοι καὶ τὰ πῆλινα σφραγίσματα ἐξετέθησαν εἰς ἰδίᾳς προθήκας. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ κατεβλήθη διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γλυπτῶν καὶ ἔργων μεταλλοτεχνίας. Αἱ ἐργασίαι συνεχίζονται ἐντατικῶς, ἀλλὰ ὁ ρυθμὸς τῆς ἐπανεκθέσεως δὲν δύναται νὰ εἶναι ταχὺς λόγῳ τῆς ἁλλείψεως τῶν μέσων καὶ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τεχνικοῦ καὶ φυλακτικοῦ προσωπικοῦ.

Διὰ τῆς γενομένης ἀποσυσκευασίας καὶ ἐπανεκθέσεως κατέστη δυνατὴ ἡ μελέτη τῶν μινωικῶν πινακίδων γραφῆς διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Β' τόμου τοῦ *Scripta Minoa*. Τὴν ἔκδοσιν ἐτοιμάζει ὁ καθ. John Myres, τῇ συνεργασίᾳ τῶν Alice C o b e r καὶ Emmett B e n n e t t. Κατέστη ἐπίσης δυνατὴ ἡ μελέτη τῶν λίαν πολυαριθμῶν ἀγγείων τῆς γεωμετρικῆς νεκροπόλεως τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ παρὰ τὴν Φορτέτσαν. Τὴν τελικὴν δημοσίευσιν ἐτοιμάζει ὁ John B r o c k.

Ἀτυχῶς οὐδεμία βελτίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἐκ τῆς ἁλλείψεως τοῦ προσωπικοῦ προσελθούσαν κατάστασιν. Τὸ φυλακτικὸν προσωπικὸν ἡλαττώθη ἔτι μᾶλλον καὶ ἡ κατὰ μίαν μονάδα αὔξησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ διὰ τῆς τοποθετήσεως ἐπιμελητοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου δὲν ἔπαρκει διὰ τὴν κανονικὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως τῶν μουσείων, ἀρχαιοσυλλογῶν καὶ χώρων τῆς νήσου. Τὸ κλείσιμον τοῦ ἀρχαιολ. χώρου Κνωσοῦ οὐδὲν ἀπέδωκεν ἀποτέλεσμα καὶ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ νὰ ἀνοίξῃ καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τὸ Ἀνάκτορον.

Οὐσιαστικὴ βελτίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν τουριστικὴν ἐμφάνισιν τῆς ζώνης τοῦ Μουσείου· ἐγένοντο ἐργασίαι ἐξωραϊσμοῦ ὑπὸ τῆς Τοπικῆς Ἐπιτροπῆς Τουρισμοῦ Ἡρακλείου καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ κτηρίου οἱ

σταθμοί αὐτοκινήτων καὶ αἱ ἀποθηκεύσεις ὑλικῶν τῆς ΕΔΜΕ. Τὸ ζήτημα τῆς διαμορφώσεως εὐπρεποῦς εἰσόδου εἰς τὸν ἀρχαιολ. χώρον Κνωσοῦ ἀτυχῶς ἐχρόνισεν, ἂν καὶ τὸ ὑποβληθὲν σχέδιον ἐνεκρίθη καὶ κατηρτίσθη ἡ σύμβασις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου δι' ὃ πρόκειται νὰ διατεθοῦν 150 ἑκατομ. δραχμῶν. Διὰ τὸ περὶ πλεονέκτημα Φαιστοῦ διὰ τὸ ὅποσον διατίθεται ἀνάλογον ποσὸν ἐκ τῆς βοήθειας Μάρσαλ, οὐδεμία τελικὴ ἀπόφασις περὶ τῆς ἐπεκτάσεώς του ἐλήφθη.

Ἐκ τῶν Συλλογῶν μόνον ἡ τῆς Νεαπόλεως ἐστεγάσθη ἱκανοποιητικῶς εἰς τὸ νεότευκτον οἶκον τοῦ Δήμου, αἱ ἄξιζει νὰ ἐπαινεθῇ ἐντεῦθεν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κατοίκων τῆς προοδευτικῆς πολιχνῆς. Ἀντιθέτως δὲν θὰ ἔδει νὰ συγκαλυφθῇ τὸ λυπηρὸν γεγονός τῆς ἀντιδράσεως ἐξ ἰδιοτελείας ὠρισμένων παραγόντων τῆς πόλεως Ρεθύμνης εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑνετικῆς Λέσχης διὰ τὴν ἐντὸς αὐτῆς στέγασιν τοῦ ἐκεῖ Μουσείου.

Ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως καὶ στερεώσεως εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους ἐγένοντο εἰς λίαν περιορισμένην κλίμακα, μὴ διατεθέντων τῶν ἀναμενόμενων κονδυλίων. Ἐλπίζεται πάντοτε ὅτι ἐκ τῶν χρημάτων τῆς βοήθειας Μάρσαλ θὰ διατεθοῦν διὰ τὴν στερεώσιν τῶν χώρων τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων περὶ τὰ 300—400 ἑκατομ. δραχμῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξετελέσθησαν ὠρισμένα μικρὰ ἔργα εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς κ. Pit de Jong καὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ ὑπὸ μελῶν τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Doro Levi. Εἰς τὸν τελευταῖον ἀρχαιολογικὸν χώρον ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν τὰ δάπεδα καὶ ἐστερεώθησαν ὠρισμένα τμήματα τούτων, μάλιστα τὰ κλιμακοστάσια. Ἐγένετο δοκιμὴ ὑποκαταστάσεως διὰ νέων γυψοπλακῶν τῶν ἐφθαρμένων, χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ εἰσέτι ἱκανοποιητικὸν ἀποτέλεσμα. Ἰδιαζόντως προσετέθηκεν εἰς τὴν αἶγλην τῶν ἀνακτόρων ἡ ἐπιμελὴς ἀποκατάστασις τῶν μεγάλων παραστάδων, ὅπου ἐμελετήθη διὰ τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων ξύλων τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς των.

Εἰς τὰ βυζαντινὰ καὶ ἐνετικά μνημεῖα ἐγένοντο ἐπίσης περιορισμένης κλίμακος ἐργασίαι. Διὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Νεαπόλεως κ. Ἀρ. Βουρλάκη καὶ τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἐστερεώθησαν δύο μικροὶ ναοὶ τῆς περιφερείας Νεαπόλεως (τῆς Παναγίας παρὰ τὸ χ. Λατσοῖδα καὶ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς), τῶν ὁποίων ἐκαθαρίσθησαν ἐν μέρει καὶ αἱ τοιχογραφίαι. Πολλαὶ ἐνέργειαι κατεβλήθησαν διὰ τὴν διάσωσιν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν καὶ τῶν ἐνετικῶν μνημείων τῆς πόλεως Ἡρακλείου. Ἀπετράπησαν μόνιμοι ἐγκαταστάσεις ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν προμαχόνων των καὶ προελήφθη ἡ καταστροφὴ τῆς πυλίδος Σαμπιονέρας καὶ ἐνετικῆς οἰκίας παρὰ τὴν Ὠραίαν Πύλιν. Τὸ παρὰ τὴν Πύλιν Βηθλεὲμ κατόπιν ἀδείας τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου διανοιγὲν ῥῆγμα παρέμεινεν ἀγεφύρωτον. Πολλαπλαῖ κατεβλήθησαν προσπάθειαι ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ τουριστικὴ ἀξιοποίησις τῆς ζώνης τῶν τειχῶν καὶ ὑπάρχουν πάντοτε ἐλπίδες πραγματοποιήσεως ταύτης. Μετὰ δυσκολίας ἀπεφεύχθη ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν ἐκποίησης τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν καταληφθέντων οἰκοπέδων, ἀλλὰ τὸ ὅλον ζήτημα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ζώνης ταύτης ἀπὸ τὰς ἀνθυγιεῖνους οἰκοδομὰς παρέμεινεν ἐκκρεμές. Τοῦ παλαιότερου ἐσωτερικοῦ περιβόλου τειχῶν ἐμελετήθησαν καὶ ἄλλα τμήματα κατὰ γενομένας ἐκεῖ οἰκοδομικὰς ἐργασίας· τὰ θεμέλια καὶ ἄλλου πυργίσκου τῆς βυζαντινῆς ὀχυρώσεως ἀπεκαλύφθησαν παρὰ τὴν Πύλιν τοῦ Φόρου. Τέλος καὶ ἄλλαι ἰδιωτικαὶ δεξαμεναὶ ὕδατος, τρεῖς ἐν συνόλῳ, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀνόρουξιν θεμελίων τῆς οἰκοδομῆς τῶν Φιλανθρωπικῶν Ἰδρυμάτων

Καλοκαιρινοῦ εἰς τὴν Πλατεῖαν Στράταν' τούτων ἐγένετο φωτογραφίαις καὶ ἀποτύπωσις, ἀλλὰ ἡ διατήρησις των δὲν κατέστη δυνατή.

Εἰς τὸ Ρέθυμνον ἡ Ἑνετικὴ Λέσχη κατόπιν πολυμύχθων προσπαθειῶν ἐγένετο κτῆμα τῆς Ἀρχαιολ. Ὑπηρεσίας μὲ πρόγραμμα τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰς τὴν παλαιὰν μορφήν. Ἡ Φορτέσα τῆς πόλεως Ρεθύμνης παρεχωρήθη εἰς τὸν Δῆμον διὰ τὴν τουριστικὴν τῆς ἀξιοποίησιν, ἡ ὁποία ὅμως, ὡς ἔχουν ἐκεῖ τὰ πράγματα, φαίνεται δυσκόλως πραγματοποιήσιμος. Ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως μὲ ἱκανοποιητικὸν ἀποτέλεσμα, παρὰ τὸ περιορισμένον τοῦ διατεθέντος ποσοῦ, ἐγένοντο εἰς τὴν Μονὴν Ἀρχαδίου. Αἱ τοξοστοιχίαι ἐν μέρει ἀπεκατεστάθησαν καὶ ἐστερεώθησαν. Ἐλπίζεται ὅτι αἱ ἐργασίαι θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ συνεχισθοῦν.

Ἀνασκαφαὶ μεγάλης κλίμακος δὲν ἐγένοντο. Ὁ καθηγητὴς κ. Μαρινᾶτος ἐσυνέχισε δαπάνη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Μεγάρου Βαθυπέτρου, ΝΑ τῶν Ἀρχανῶν. Ὡς προεβλέπετο, ἡ ἔκτασις του εἶναι σημαντικὴ καὶ τὸ σχέδιόν του ἐνδιαφέρον. Παρὰ τὴν καταστροφὴν πολλοὶ τοῖχοι διασώζονται καλῶς καὶ εἰς ἱκανὸν ὕψος, μάλιστα οἱ ὀκδομημένοι διὰ πελεκητῶν λίθων. Νοτίως τοῦ δωματίου μὲ τοὺς πεσσούς καὶ τοὺς πίθους, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη πέρυσι, ἀνευρέθη μικρὸν δωμάτιον τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἀπετέλει παχὺ πυρίκαυστον στρώμα. Ἴσως ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἀποθήκευσις προϊόντων. Ἀνεσκάφη ἐπίσης εἰς διάδρομος καὶ τινα μικρὰ δωμάτια. Ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως δὲν ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἶναι κατανοητὸν τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ οἰκήματος. Ἡ ἀνασκαφὴ εἶναι δυσχερὴς καὶ εἰς ὠρισμένα σημεῖα μετὰ δυσκολίας διακρίνονται οἱ τοῖχοι ἀπὸ τοὺς καταπεσόντας λίθους. Τὰ κινητὰ εὐρήματα εἶναι παραδόξως ὀλίγα καὶ μᾶλλον πενιχρά, ἰδίως κεραμικὴ τῆς ΥΜΙα περιόδου, συνήθως μὲ ζώνας καὶ σπείρας. Κύπελλα καὶ κύαθοι εὐρέθησαν εἰς σημαντικὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ σπανίως ἐμφανίζουσιν ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν. Ἡ κυρία προσπάθεια τοῦ ἀνασκαφέως κατεβλήθη διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πέρυσιν ἀνακαλυφθέντος σπηλαίου τῆς ΝΑ πλευρᾶς τοῦ Γιούκτα παρὰ τὸ χωρίον Καρνάρι. Τὸ σπήλαιον ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ δύο ἐπαλλήλους στοᾶς, τῶν ὁποίων ἑκάστη, προσβατὴ δι' ἰδίας εἰσόδου, διακλαδίζεται καθ' ὅσον προχωρεῖ. Τὸ βάθος των δὲν εἶναι μέγα καὶ τὰ εὐρήματα προέρχονται κυρίως ἐκ τοῦ προσθίου τούτων μέρους. Κατὰ τὴν εἰσόδον τῆς κάτω στοᾶς παρατηρήθη εἶδος κατωφλίου ἢ ἴσως βωμοῦ ἐκ πώρου λίθου. Ἡ εἰς τεμάχια ἀνευρεθεῖσα κεραμικὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀνήκει εἰς τρεῖς περιόδους κυρίως, τὴν νεολιθικὴν, τὴν πρωτομινωικὴν καὶ τὴν γεωμετρικὴν. Ἐλάχιστα ἀγγεῖα συνεκροτήθησαν, καὶ ταῦτα ἰσχυρῶς συμπληρωθέντα. Εἰς τὴν ὑπονεολιθικὴν περιόδον ἀνήκουν ὀλίγα ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ Πύργου. Ἐνδιαφέροντα εἶναι τμήματα δύο πρωτομινωικῶν πρόχων μὲ γραμμικὴν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους διακόσμησιν, τῶν ὁποίων ὁ λαϊκὸς διακοσμείται ἐμπροσθεν μὲ πλαστικὴν κεφαλὴν ζώου. Εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἀνήκουν ἐκτὸς πολλῶν τεμαχίων κυάθων ἄφθονα ὄστρακα πίθων, τῶν ὁποίων εἰς φαίνεται ὅτι δύναται νὰ ἀνασυγκροτηθῇ.

Μικρὰ ἀνασκαφὴ περισυλλογῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Στυλιανοῦ Ἀλεξίου εἰς σεσυλημένον παλαιόθεν γεωμετρικὸν τάφον τῆς περιοχῆς Ἀγ. Ἰωάννου Ἡρακλείου, ἀνατολικῶς τῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας. Τὰ περισυλεγμένα ὄστρακα ἦσαν ἐνδιαφέροντα, μάλιστα θραύσματα κάλπης καὶ τοῦ καλύμματός της μὲ διακόσμησιν σχηματοποιημένων ὀκταπόδων, προφανοῦς ἐπιβιώσεως ἐκ τῆς μινωϊκῆς ἐποχῆς (βλ. δημοσίευσιν εἰς τὸν προ-

κείμενον τόμον σ. 291 κ.εξ.). 'Ο τάφος, τοῦ ὁποίου δὲν ἀνεσκάφη ὁ δρόμος, ἐνεφάνισε τὸ ἐνδιαφέρον ὅτι εἶχε κτιστὰς παραστάδας θύρας, ἐνῶ ὁ θάλαμος ἔστε ρεῖτο λιθοδομῆς. 'Ο αὐτὸς 'Επιμελητὴς περισυνέλεξε τὰ εἰς θέσιν Παχλιτζάνη 'Αγριάδα παρὰ τὸ χωρίον Καβούσι 'Ιεραπετρας τυχαίως ἀνευρεθέντα ἀρχαία κατὰ τὴν ἀνόρυξιν ὑδραγωγείου, τὰ ὅποια ἀπεδείχθησαν σπουδαία. 'Ανήκουν εἰς τὴν γεωμετρικὴν, ἀνατολίζουσαν καὶ ἀρχαϊκὴν ἑλληνικὴν περίοδον εἶναι δὲ κυρίως πῆλινα εἰδῶλια θεοτήτων, λατρευτῶν καὶ ζωδίων, ἐνδιαφέρον γεωμετρικὸν χαλκοῦν εἰδῶλιον ἀνδρὸς πρωτογόνου ἐμφανίσεως καὶ στρογγύλη πηλίνῃ βάσει φέρουσα συμφυεῖς τοὺς ἄκρους πόδας ἀγάλματος φυσικοῦ σχεδὸν μεγέθους, διακοσμουμένη μὲ τρητὸν ἀνατολίζοντα πλοχμόν. Τὰ ἀντικείμενα φαίνονται νὰ προέρχωνται ἐξ ἀποθέτου ἱεροῦ. Πρόχειρος σκαφὴ ἀπέδωκε τεμάχια τισα καὶ ἀπεκάλυψε τὴν γωνίαν οἰκοδομήματος. 'Ενεκρίθη ἤδη παρὰ τοῦ 'Υπουργείου ἡ διενέργεια δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς.

'Η 'Αγγλικὴ 'Αρχαιολ. Σχολὴ διενήργησε διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου κ. H o o d μικρὰν ἀνασκαφὴν εἰς ΜΜΙ τάφον τῆς κατέναντι καὶ ἀνατολικῶς τοῦ 'Ανακτόρου Κνωσοῦ κλιτύς. 'Ο τάφος ἦτο ἡμικυκλικὸς λαξευμένος ὑπὸ προστέγασμα βράχου καὶ περιεῖχεν ἱκανὰς ταφὰς ἐντὸς πίθων μετρίου μεγέθους. 'Ο ἀνασκάψας πιστεύει ὅτι ὁ τάφος εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ κατάστασιν ἦτο κυκλικὸς μὲ στενὸν ἐκ τοῦ πλαγίου δρόμον καὶ ὅτι τὸ πρόσθιον τοῦτου μέρος παρεσῆρθη πρὸς τὴν κλιτύν. Πίθοι περὶ τοὺς 10 περισυνελέγησαν οἱ πλείστοι μὲ διακόσμησιν «καταλειβῶδων». 'Ολίγα μικρότερα ἀγγεῖα τῆς ΜΜΙβ περιόδου συνώδυσαν τὰς ταφὰς. Δύο κρανία κατέστη δυνατόν νὰ περισυλλεγῶν, εἰς τὴν δεξιότητα δὲ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Κανάκη ὀφείλεται ἡ περισυλλογὴ πίθου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ σκελετοῦ ἀθίκτου εἰς ἰσχυρῶς συσπειρωμένην στάσιν. 'Άλλοι τάφοι τοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

'Η Γαλλικὴ 'Αρχαιολογικὴ Σχολὴ διὰ τῶν ἐταίρων αὐτῆς Gallet de Santerre καὶ Dessenue ἐξηρεύνησαν καὶ ἀνέσκαψαν δοκιμαστικῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς 'Ιτάνου, ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου ΒΑ ἀκρωτηρίου τῆς Κρήτης. 'Επὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐγένοντο δοκιμαὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, τῆς δυτικῶς ταύτης πόλεως καὶ τῆς νεκροπόλεως. Οἱ πλείστοι τῶν τάφων ἀνευρέθησαν σεσυλημένοι καὶ τινες ἀσύλητοι εἶχον πτωχὰ κτερίσματα καὶ ἀνήκον κυρίως εἰς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Μία ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ καὶ τὸ ἄνω μέρος μιᾶς βάσεως ἀνευρέθησαν. 'Επὶ τῆς ἀκροπόλεως τὰ κτήρια ἀνευρέθησαν κατεστραμμένα καὶ ἡ περισυλλεγείσα κεραμεικὴ ἦτο σχεδὸν μόνον ὄστρακα καὶ ὄχι στρωματογραφημένη, ἀνήκουσα εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ ἐπέκεινα. Κάτω τῆς ἀκροπόλεως τὸ πλεῖστον τῶν τοίχων, ἱκανοῦ μήκους, ἐφαίνοντο βυζαντινῆς ἐποχῆς. Πιθανῶς ὑπάρχουν κτήρια ἀρχαιότερα εἰς βαθύτερα στρώματα. Αἱ δοκιμαὶ εἰς τοὺς πέριξ λόφους ἔδωσαν μέτρια ἀποτελέσματα. 'Επὶ λόφου νοτίως τῆς 'Ιτάνου εἶναι φανερά ὀχύρωσις κυκλωπεῖου συστήματος ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς. 'Επὶ λόφου δυτικῶς τῆς περιοχῆς τῶν φοινικοδένδρων ἀνεγνωρίσθη μινωικὸς συνοικισμός. 'Ανεγνωρίσθησαν κτήρια χαρακτηριστικῆς μινωικῆς οἰκοδομικῆς μὲ σιδερόπετρα καὶ γωνιώσεις τῶν προσόψεων. 'Η κεραμεικὴ ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ΥΜΙα χρόνων. 'Ολίγα χαλκὰ ἐργαλεῖα περισυνελέγησαν. Μεταξὺ τῶν ἐξ 'Ιτάνου εὑρημάτων ἐνδιαφέρον ἰδιαιτέρον παρουσιάζει ἐπιγραφὴ φέρουσα ἐπίγραμμα δι' οὗ ἀντίθετο ἡ στήλη εἰς τὸ τέμενος τῆς Λευκοθέας.

'Η 'Ιταλικὴ 'Αρχαιολ. Σχολὴ διὰ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς Doro Levi καὶ τῆς ἀρχαιολόγου Luisa Banti διενήργησεν ἐνδιαφερούσας δοκιμὰς διὰ τὴν

ἐξακριβώσιν τῆς στρωματογραφίας καὶ τὴν λύσιν ὀρισμένων προβλημάτων. Αἱ κύριαι δοκιμαὶ ἐγένοντο εἰς τὰ ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ διαδρόμου τῆς εἰσόδου διαμερίσματα, ὅπου πρὸ τοῦ πολέμου εἶχεν ἀνευρεθῇ ἐξαιρετικῆς ποιότητος καμαραϊκὴ κεραμεικὴ. Νέα λίαν ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα ἦλθον οὕτω εἰς φῶς, ἀνήκοντα κυρίως εἰς δύο διαδοχικὰς φάσεις τῶν παλαιότερων ἀνακτόρων. Τόσον τὰ δάπεδα καὶ οἱ ἐπάλληλοι τοῖχοι, ὅσον καὶ ἡ ἀνευρεθεῖσα περὶ αὐτὰ κεραμεικὴ καθιστοῦν σαφῆ τὴν διαδοχὴν τούτων. Πρωτομινωϊκὸν στρώμα δὲν ἀνευρέθη, ἀλλὰ μόνον μεμονωμένα στρώματα. Ἐντὸς τοῦ εἰς μέγα βάθος εὐρισκομένου νεολιθικοῦ στρώματος, εὐθύς ἀμέσως ὑπὸ τὸ παλαιότερον καμαραϊκόν, εὐρίσκονται ἀνάμικτα ὄστρακα μὲ γραμμικὴν χρωσίν, τὰ ὅποια θὰ πρέπη νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν νεολιθικὴν περιόδον. Εἰς τὸ δωμάτιον 8 ἡ ἀνασκαφὴ ἔφθασεν εἰς βάθος 5 μ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου. Διαστελλονται σαφῶς δύο νεολιθικὰ στρώματα. Ποικιλώτατα εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα καμαραϊκὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὰ λίαν ἐνδιαφέροντα τῆς ἀκανθωτῆς τεχνικῆς «barbotine». Ἐντὸς ἐσωτερικῶς ἐπιχρίστου κιβωτιδίου, τοῦ ὁποίου διελύθη, ὡς πιστεύει ὁ Levi, τὸ ξύλινον περιβλήμα, ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς κυπέλλων καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων. Μία δοκιμὴ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ πλακοστρώτου «δρόμου» τῆς βορείας αὐλῆς πρὸς ἀνακάλυψιν τυχόν ὑπαρχούσης ἐκεῖθεν καθόδου, δὲν κατέληξεν εἰς ἀποτέλεσμα· ἀνω τοῦ βράχου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρχεν ἐλληνικῶν χρόνον κτήριον.

Ἐκ τῶν τυχαίων εὐρημάτων τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὸ προάστειον Ἀγ. Ἰωάννης τῆς πόλεως Ἡρακλείου ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀνδρῦξιν βόθρου κοιλότης, ἴσως τμῆμα λαξευτοῦ τάφου ἐκ τῶν κατακορύφων (shaft-graves ΥΜ ἐποχῆς) καλυπτομένου ποτε δι' ἀριθμοῦ τινος πλακῶν, χαλκὰ ὅπλα, ἥτοι ξίφος τοῦ σταυροειδοῦς τύπου, αἰχμὴ δόρατος μακρά, αἰχμὴ λόγχης καὶ ἐνδιαφέρουσα λεπίς κυνηγετικοῦ ὅπλου, ἴσως «σιγύνης», μὲ δύο ἐπιμήκεις παραλλήλους ὁπὸς κατὰ τὸ μέσον πρὸς στερέωσιν τοῦ κοντοῦ καὶ ὥραϊαν διακόσμησιν σπειρῶν. Μικρὰ κατὰ χώραν ἐρευνα οὐδὲν περαιτέρω ἀπέδωκε.

Κατὰ τὰς παρὰ τὴν Γόρτυνα ἐργασίας διὰ τὴν οἰκοδόμησιν κτηρίου τῆς Γεωργ. Ὑπηρεσίας ἀνευρέθη ἀριθμὸς τις πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων, μᾶλλον κοινῶν, πλὴν δύο. Ἐκ τούτων τὰ ὅποια ἔχουν διαμορφωμένον κατὰ τὸν λαϊμόν των ἀνθρώπινον πρόσωπόν. Τὰ ἄγγεῖα συνώδευσαν προφανῶς ταφάς, ἀλλ' ὁ τάφος ἦτο ἄπλοῦν σκάμμα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

ΥΜΙΙΙ πῆλιν οἱ κιβωτιόσχημοι σαρκοφάγοι ἀνευρέθησαν παρὰ τὸ χωρίον Ἀρχάνες Ἡρακλείου καὶ τὸ χωρίον Κανένε Σητείας. Ἡ περισυλλογὴ τούτων δὲν ἐγένετο εἰσέτι. Τῆς δευτέρας ἡ διακόσμησις κατὰ τὰς παρασχεθείσας πληροφορίας εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Εἰς τὴν περιοχὴν Πόρου Ἡρακλείου κατὰ τὴν ἀνδρῦξιν θεμελίωσαν ἀνευρέθησαν μινωϊκοὶ τοῖχοι καὶ τινα ΥΜ ΙΙΙ χρόνων ἀγγεῖα. Παρὰ τὸ χωρίον Βαγιονιά Μονοφατισίου ἀνευρέθη ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον ὑπόγειον, ὀρθογωνίου διατομῆς καὶ μὲ φρεάτια κατὰ διαστήματα. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ εἰσέτι διερεῦνησις τούτου. Κατὰ τὴν λατόμησιν περιοχῆς πλησίον τῆς θέσεως Σπήλια Κνωσοῦ ἀνεφάνη λαξευτὸς θάλαμος μὲ κόγχας, ὅστις ἐξετασθεὶς ἀπεδείχθη ὅτι ἀνήκει εἰς ἐλληνορωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Λύττου περισυνελέγησαν γλυπτὰ τινα καὶ ἐπιγραφαὶ ἥττονος σημασίας. Ἀξιόλογος ὅμως εἶναι κεφαλὴ ρωμαίου Αὐτοκράτορος (Τραϊανοῦ ἢ Νέρβα;) ἐκ μαρμάρου φυσικοῦ μεγέθους καὶ σχετικῶς καλῶς διατηρουμένη. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπιγραφή ἐπὶ δύο ὕψεω

κυβολίθου εἰς τὴν ἐπιτόπιον ἀρχαίῃν διαλεκτὸν καὶ γραφὴν. Καθ' ὅσον ἐξηκριβώθη περιέχει δύο ψηφίσματα τῆς πόλεως τῶν Λυτῶν, βουστροφηδὸν γεγραμμένα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν καθορισμὸν ζῶνων νομῆς ζῶων καὶ τὸ ἕτερον ἀποτελεῖ ἀπαγορευτικὴν διάταξιν ἐγκαταστάσεως ξένων εἰς τὴν πόλιν.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Μουσείου ἀγορασθέντα παρὰ ἰδιωτῶν ἀντικείμενα εἶναι μικρᾶς ἀξίας. Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι δύο μινωϊκοὶ σφραγιδόλιθοι, ὃς εἷς ἐκ Κνωσοῦ ἐξ οἰματίτου μὲ θυμιασίαν παρῶσασιν αἰλουροειδοῦς ἀγρευόντος ὑδροβία πτηνᾷ, ὁ ἕτερος ἐκ σαοῦ μὲ σχηματικὴν παρῶσασιν δελφίνων, προερχόμενος ἐξ Ὀλοῦντος. Ἡγοράσθη ἐπίσης λίαν ἀξιόλογος ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος ἡμιελλειψοειδοῦς σχήματος ψῆφος, περιστώσα κεφαλὴν παρδάλεως ἢ λέοντος κατ' ἐνώπιον, ἀνευρεθεῖσα τυχαίως ὑπὸ ἰδιώτου εἰς θεῖσιν Σφακῶ στοὶ Λάκους τῆς περιοχῆς Λύττου.

N. ΠΛΑΤΩΝ

II ΣΥΛΛΟΓΗ ΓΙΑΜΑΛΑΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

Ἡ Συλλογὴ Γιαμαλάκη ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ λῆγον ἔτος δι' ἀξιολόγων ἀντικειμένων. Οὕτω, ὡς πρὸς τὰ πῆλινα, ἀπεκτῆθη ὁ δημοσιευόμενος εἰς τὸ παρὸν τεύχος πρωτογεωμετρικός, στρογγύλος νοίσκος μὲ τὴν ἐντὸς αὐτοῦ καθημένην θεάν καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς στέγης ἐξηπλωμένους ἄρρενας συνοδοὺς καὶ τὸν φύλακα κύνα. Πρόκειται περὶ ἀντικειμένου ἐξόχως σημαντικοῦ διὰ τὴν ἐρευναν τῶν προελληνικῶν θρησκευτικῶν πίστεων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῶν ἐπιβιώσεων, ἰδιαιτέρως δὲ διαφωτιστικὸν τῆς πίστεως εἰς τριάδα θεῶν προσώπων*. Εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον ἀνήκει καὶ εἰκοσᾶς πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων δημοσιευμένων ἐπίσης ἐνταῦθα.

Ἀπεκτῆθησαν ἐπίσης τρεῖς κεφαλαὶ πηλίνων χυτῶν εἰδωλίων ἐξ Ἀξοῦ, ὧν ἡ μία ἀρχαϊκωτάτη, τοῦ καλουμένου «δαϊδαλικοῦ» τύπου, μὲ δὺν πρόσωπον καὶ χαρακτηριστικὴν κόμην, ἑτέρα γυναικεία, νεωτέρα, μὲ λίαν εὐρὺν πόλον· ἡ δὲ τρίτῃ τῶν ἀρχῶν τοῦ 8ου αἰ. Μετ' αὐτῶν ἀπεκτῆθησαν καὶ τρεῖς πῆλινα ἄκραι χεῖρες.

Πρὸς ταῦτα ἀπεκτῆθη μέγα λαμπρὸν τεμάχιον πίθου ἐκ Πριניᾶ, τῆς γνωστῆς ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Ἱταλικῆς Σχολῆς ἐντύπου τεχνικῆς, μὲ παραστάσεις σφιγγῶν ἐκατέρωθεν σπειρωτοῦ καὶ ἀνθερωτοῦ θέματος, ὡς καὶ ὠραία τεμάχια ἀγγείων ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ γλυπτὴν φυτικὴν διακόσμησιν.

Μεταλλικὰ εἶναι τρία ἐγγχειρίδια σιδηρᾷ ἐξ Ἀξοῦ καὶ τέσσαρες χαλκαὶ σμίλαι ἐκ Πύργου Μονοφατίου, ὡς καὶ εἷς διπλοῦς πέλεκυς καὶ τέσσαρες μονόστομοι, μὲ τὴν γνωστὴν διακόσμησιν ἐκ χαρακτῶν καμπύλων καὶ λοξῶν εὐθειῶν παραλλήλων γραμμῶν, προερχόμενοι ἐκ Βουτουφοῦ Πεδιάδος.

Ἡ συλλογὴ σφραγίδων τοῦ κ. Στυλιανοῦ Γιαμαλάκη ηὐξήθη διὰ μιᾶς σειρᾶς ἐξ εἰκοσι τριῶν ἀνατολικῶν κυλίνδρων ἐξ αἰματίτου, μεγάλων καὶ μι-

*) Ἡ ἀρ. προστεθῇ μετὰ τῶν παραλλήλων ὁμοιωμάτων στρογγύλων ἱερῶν καὶ τὸ ἐκ Σφουγγαρά, Edith Hall, «Sphoungaras», University of Pennsylvania, Anthropological publication vol. III, No 2, σελ. 49, εἰκ. 22 E. Τοῦτο, προερχόμενον ἐκ ΠΜ στρώματος, πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ παλαιότατον δείγμα τῆς σειρᾶς, ἀξιόλογον ἰδίως διότι, ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων του εἶναι προσκολλημένα ζῶα, ἴσως κύνες.